

Michail Osorgin

PŘÍBĚH JEDNÉ MOSKEVSKÉ ULICE

PROSTOR

POZDNÍ
e d i c e
SBĚR

Edice Pozdní sběr přináší v nových, nebo revidovaných překladech díla cizojazyčných autorů, se kterými se český čtenář mohl setkat v průběhu dvacátého století. Díla, dnes možná pozapomenutá anebo zapadlá, která však na vinici času dozrála a prokázala svou trvalou hodnotu.

Michail Osorgin
Příběh jedné moskevské ulice

PROSTOR

Michail Osorgin

PŘÍBĚH JEDNÉ MOSKEVSKÉ ULICE

přeložila Kateřina Šimová

PROSTOR | PRAHA | 2018

Originally published under the title
Михаил Андреевич Осоргин: Сивцев Вражек

© PROSTOR, 2018
Translation © Kateřina Šimová, 2018
Cover picture © shutterstock/isifa, 2018

ISBN 978-80-7260-399-2

Knihu finančně podpořilo
Ministerstvo kultury České republiky

Publikováno s podporou
Institutu pro literární překlad, Rusko

AD VERBUM

Kniha vychází pod záštitou Nadace Michaila Prochorova v rámci
programu TRANSCRIPT na podporu překladů ruské literatury

Mikhail
Prokhorov
Fund

transcript

ČÁST PRVNÍ

Ornitolog

V nekonečném vesmíru, ve sluneční soustavě, na planetě Zemi, v Rusku, v Moskvě, v domě na rohu ulice Sivcev Vražok, ve své pracovně seděl v křesle ornitolog Ivan Alexandrovič. Světlo, tlumené stínítkem lampy, dopadalo na knihu a osvětlovalo okraj kalamáře, kalendář a stoh papíru. Ale vědec viděl jen tu část stránky, kde byla barevně vyobrazena hlava kukačky.

Jeho hlavou však netáhly učené myšlenky, ale jen jedna, docela všední. Myslel na to, kolik roků života mu ještě zbývá. Ta myšlenka ho zavedla do hlubokého lesa, kde kuká kukačka. Kolikrát zakuká, tolik let má člověk ještě před sebou. Je to jen lidová pověra, o nic hloupější než jakákoli jiná. Kukačka se může mýlit stejně jako lékaři. A žádný lékař nemůže předpovědět, kdy člověka srazí tramvaj.

Profesor se širokou, typicky ruskou tváří a šedivým plnovousem ještě umírat nechtěl. Smrti se však nebál, protože to byl zamlada i ve stáří moudrý a statečný muž. Měl ve vědeckém světě dobré jméno a svůj vědní obor neobyčejně miloval. V jeho vědě byla krása: pestře zbarvené peří, zpěv, příroda, zrození jara, loučení s létem. Byla v ní poezie. Každého ptáčka dobře znal, a proto ho i miloval. A umírat se profesoru ornitologie

nechtělo. Chtěl žít dál a dál. Tak kolik let života mu slíbí ta bezdětná lehkomyšlná kukačka?

Kukačka zakukala třikrát. Profesor se usmál. Nebyl pověřčivý a na své hodiny byl zvyklý. Založil si knihu kouskem papíru a zavřel ji. Zív – to bylo dobré znamení. Ve stáří trpěl nespavostí. Vstal, rukou si promnul kříž, znovu zív, zhasl a odešel do ložnice.

Za hodinu, když v domě nastalo úplné ticho a kukačka zakukala čtyřikrát, vylezla zpod knihovny myš a zaposlouchala se. Zdá se, že je všechno v pořádku, všechno spí, po kočce nikde ani stopy. Myš pohnula ocasem, nakrčila čumáček a vydala se na cestu.

Chtěla přeběhnout profesorovou ložnicí pode dveře druhé ložnice a do jídelny. Takový malý výpad pro pár drobečků. Do kuchyně vedla daleko delší a mnohem nebezpečnější cesta (kočka). A na tu je lepší se vydat odjinud, dírou za truhlou v chodbě.

Myš viděla jen nejbližší kousek podlahy a obrysy vzdálenějších předmětů právě jen natolik, aby neza-bloudila. Kdyby tak měla zrak jako kočka!

Doběhla ke dveřím, protáhla se pod nimi a koncem ocásku se ujistila, že prolezla. Další zastávka a zase trocha strachu. Ornitolog spal neklidným spánkem. Mumlal ze spaní: „Co? Proč? Ale co, vždyť je to jedno!“ Teď už zase klidně dýchá a spí.

Celý život obětoval té své vědě. Každého ptáka rozeznal už zdálky podle peří, podle siluety, podle tichého štěbetání. Ale rozeznával stejně snadno také lidi? Podle štěbetání si vyhlédl svou životní družku, vylíhla se jim tři ptáčata. Ta se opeřila, vyrostla a odletěla. A teď tam vedle v pokoji bydlí jejich vnučka, která zůstala bez rodičů.

Stařenka je naživu. Někdejší štěbetalka, která prožila s ptačím učencem celých čtyřicet let. Ptáčka si člověk nevyhlédne tak, jako si on vyhlédl svou ženu! I když se toho v životě událo dost, hlavně v mládí...

Stařec se ve spánku znovu převrátil a šedý chumáček proklouzl pode dveřmi do sousední ložnice.

Tady byl vydýchaný vzduch. Stála tu ohromná postel plná polštářů. Okraj pokrývky sklouzl dolů. Na posteli spala drobná šedivá stařenka, profesorova manželka, stočená do klubíčka jako dítě. Na nočním stolku měla sklenici s vodou, léky a bonbony zabalené v papíru. Stálo zde nehybné, prosezené křeslo. Vonělo to tu levandulí a minulostí.

Tady se nebylo čeho bát, a tak se myška pomalu prošla po koberci, zastavila se, sedla si a zamyslela se.

Byl tu klid jako nikde jinde, a stejně tak bezpečno. Stařenka potichu oddychovala a zdálo se jí něco všedního a obyčejného. Spala se semknutými ústy, zuby zůstaly ve sklenici s vodou.

Zato na další cestě byl pokoj, přes který je nejlepší proběhnout co nejrychleji a bez zastávky. Hrozivý neobydlený pokoj, v němž se rozléhal každý zvuk. Ve vůni ložnic je něco uklidňujícího, všedního, ale tenhle sál s velkými okny a vzdálenými siluetami nahání strach.

Koutkem oka myška zahlédla, jak se něco zablýsklo, a uskočila stranou. Na úzkém čenichu se zachvělo chřipí a vousky. Ale ne, není to nic hrozného, jen skleněná podložka klavíru. Ale bože můj! V tak velkém světě děsí šedou bezbrannou myšku úplně všechno!

Malá myška a obrovský klavír, který dokáže naráz rozeznít všechny struny a všechno přehlušit. Klavír tu byl pánem domu.

Tak hrál profesor: „Jestli chcete, ukážu vám, jak zpívá slavík. Nejdřív takhle: fju-í, fju-í, pak nízko: furr... a trylek..., ale jak klokotá, to nikdo na světě nezahraje!“ Jeho žena, stařenka Aglaja Dmitrijevna, hraje velmi dobře, ale nechá se dlouho přemlouvat. „Já už mám staré ruce, sotva hýbu prsty.“ Zato Táňa, z té bude jednou umělkyně. Má pevný úder, zálibu v hudbě i talent. Studuje na konzervatoři. Na malých koncertech vystupuje sebestě. Klavír se však naplno probouzí jen tehdy, když večer přijde Tánin učitel Eduard Lvovič. To pak skutečně ožije. Bývá to skoro každou neděli. Za takových večerů nemůžou myši ve sklepě dlouho usnout a v noci pak nevyrážejí na výzvědy.

Eduard Lvovič je starší, nehezský muž, nezajímavý společník, ale vynikající klavírista. A skladatel. K čaji má rád sladké sušenky. Nikdy v životě se nenapil vodky. Je to zkrátka trochu podivín.

To už se myška vrací z jídelny. Nějaké drobečky našla, a nebylo jich málo. Nakoukla i do chodby, ale něco tam bouchlo, tak musela utéct. V jídelně prolezla každý kout. A teď zpátky přes salon a ložnice za knihovnu, do díry a domů. Svítá. Potmě je to tu o strach, ale za světla ještě víc. Vždycky je čeho se bát.

Jako šedý chomáček proběhl věčný strach přes pokoje profesorova bytu a nikdo si ho nevšiml. Nikdo nevěděl, že celá myší rodinka pomáhá červotoči provrtávat dřevěné spojky podlahy a pevné, nikoli však věčné stěny. Země se ochlazuje, hory se sesouvají, řeky vysychají a uklidňují se, všechno směřuje k prvo počátkům, energie světa se vyčerpává, ale ke konci je ještě daleko.

Myší ocásek se ještě na chvíli mihl venku a pak

zmizel. Kukačka zakukala šestkrát. Pod profesorem zavržala postel. Slunce zavadilo o závěsy.

Spolu s ním přiletěla k oknu vlaštovka, která se právě dnes vrátila ze střední Afriky do ulice Sivcev Vražok.

Nádherný den

Zrodilo se jitro, ruměné jitro v bílé košilce, a mléčně bílými křídly zatlouklo do oken. Vtom cvakla západka a okno se otevřelo. Táňa, celá rozespálá, se střetla s jitem a pod košilku jí pronikl chladný vzduch. Po špičkách se rozběhla zpátky do postele, aby se ještě na chvíli stulila do peřin, celá šťastná, že bude krásný den.

Jaké myšlenky se honí hlavou šestnáctileté dívky časné zrána u otevřeného okna? První – že bude krásný den, druhá – že dnes je neděle. Místo třetí myšlenky – bezděčný úsměv. A pak už se jí v hlavě vyrojilo, co musí dnes udělat: zavolat Lence, aby večer určité přišla. Povalovat se v peřinách je příjemné, ale už ji to táhne z postele ven, opláchnout se studenou vodou, vypít kávu, projít si nové noty. Večer bude hrát ten směšný a milý Eduard Lvovič.

Jako vnučka „ptačího profesora“ si hned všimla, že přiletěly vlaštovky. Musí to říct dědečkovi. Včera tu ještě nebyly, to znamená, že dnes je opravdu první jarní den.

Oknem se nese vyzvánění zvonů, zvuky probouzející se ulice a vlaštovčí švitoření. Táňa má před sebou celý dlouhý život. A jemnými prsty (s nakrátko ostříhanými nehty jako správná hudebnice) si přejela oblé rameno, z nějž sklouzlo ramínko košilky. A pak rychle

spustila nohy na koberec a rozběhla se k zrcadlu, aby se na sebe podívala. „Nejsem snad tak ošklivá!“

V šestnácti letech už dívka ví, jak se podívat, a udělá prezíravý obličej. Ale zrcadlo jí ještě neodhalilo tajemství nahého ramene. Za chvíli se v jeho chladném, lhostejném skle odrazila ruka pozvedající džbán a proud vody tekoucí na tělo. Ale nikdo to nezahlédl, snad jen vlaštovka, která zrovna proletěla kolem okna. To už se Táňa rozhání měkkým ručníkem a za chvíli je hotová.

Na zdi visí fotografie, na níž několik lidí sedí na pohovce a naslouchá hudbě.

Než si přišla knoflíček, už je devět. Dědečka smí budit jenom ona. Klepe na dveře:

„Vstávejte, dědečku! Venku je nádherně. A mám pro vás novinku: přiletěly vlaštovky.“

„Hned, hned, Táňo, už vstávám...“

„Jak jste se vyspal?“

„Dobře. A ty?“

„Taky dobře. Ach dědečku, to je dneska krásně! Řeknu, ať nám udělají kávu.“

Toho rána se v mnoha moskevských domech otevřela okna a vyhlédly z nich mladé i staré, ospalé i svěží tváře, mhouřily oči a naslouchaly nedělnímu vyzvánění zvonů. Z okenních rámců opadával starý ztvrdlý tmel s přischlou vatou, lidé vyndávali a vylévali sklenice s kyselinou, které stály přes zimu mezi okny, a ometali parapety. Z oken padalo smetí. Slunce, vzduch a vyzvánění zvonů vrážely plnou silou do horních pater a tříštily se o stěny, kamna a nábytek. Věřící měli slavnostní velikonoční náladu, nevěřícím přinášelo jaro živočišnou radost.

Na dvoře lidé vyklepávali koberce, kuchařka postavila na kuchyňské okno truhlík s hlínou a sázela do něj klíčící cibulky.

Na rohu Malé Bronné si student s otřepaným svazkem Římského práva pod paží koupil nakládaná jablka a vydal se domů do Giršů. Pod kamenným mostem stál chlapec a s vyplazenou špičkou jazyka nahazoval do vody provázek se spínacím špendlíkem místo háčku. Doufal, že mu zabere nějaký pořádný kus, a přitom se až po kolena umazal od bláta.

Tramvaj zuřivě a zbytečně zvonila. Strážník bílou nitěnou rukavicí řídil pohyb dvou bryček a jednoho valníku.

Toho dne se seminarista, který už půl roku přemýšlel o sebevraždě, rozhodl, že to ještě odloží, a osamělá, nehezka lékařka si s uzarděním koupila laciný klobouk, první, který jí padl do ruky. Ale dnes si ho nevzala a vyšla ven ve starém, protože si již v mládí vypěstovala silnou vůli. Teplota na Réaumurově teploměru radostně stoupala. Byl to prostě nádherný den.

Hřbitovy

Jsou však také okna, která se nikdy neotvírají. Okna zamřížovaná, ale jiná než ve věznicích. Přes jejich věčně zaprášená skla dopadá mdlé světlo na skříně a kartotéky plné papírů.

V Paříži, v Berlíně i v Londýně, kam jaro přišlo dříve, opatrně obešlo staré budovy, aniž do oken diplomatických archivů propustilo jediný paprsek. Tyto hřbitovy popsaného papíru, plánů a negativů střežili moudří muži, ovládající řadu jazyků a schopní myslet v šifrách.

Slunci se zdálo, že ovládá život na zemi. Celý lidský život se mu jevil jen jako ztělesnění energie jeho paprsků. Nejprve osadilo polární oblasti nejvyspělejšími formami organického života. Když nadešel čas, seslalo na vše živé ničivou pohromu, smetlo vysokou kulturu pólů a rozvinulo zaostalou kulturu na rovníku v dokonalejší formy. Vysmívalo se snahám pozemských organismů přizpůsobit se, jejich boji za přežití, který nestačil na zdokonalení rasy a zlepšení životních podmínek. Všechno, co polyp nebo člověk dělal, bylo dílem slunce, jeho zhmotnělým paprskem. Rozum, znalosti, zkušenosti a víra, stejně jako tělo, přijímání potravy a smrt byly jen přeskupením jeho světelné energie.

Ale malý človíček, trpící rýmou a zabalený do pruhů látky s knoflíky, se proti slunci ohradil zdmi, vpustil drátem do skleněné sletované baňky jen nejnutnější proud světla a pokusil se svůj život přeskládat po svém. Namáčel pero do inkoustu, psal, šeptal a nařizoval.

Vršil kolem sebe hekatomby popsaného papíru. Po drátech proudila pravda i lež, rozpalovaly se a vytvářely skutečnost, motiv, příčinu a účel. Lidský mozek soupeřil se sluncem ve snaze podřídit vše živé mrtvé vůli. Ohrazoval kousky země plotem, města hradbami, státy hranicemi, rasu barvou pleti, národnost tradicemi, dějiny současností a každodenní život politikou. Vynalézavý a zvědavý lidský mozek stavěl pyramidu ze živých i mrtvých těl, sápal se po ní až na vrchol a hroutil se spolu s ní.

Slunce se mu vysmívalo a on se vysmíval slunci. Ale poslední se smálo vždycky slunce. Silou, kterou rozum člověka nebyl schopen postihnout, vrhalo na

zem proudy energie, zrozené v elektromagnetickém vichru. Jeho paprsky dopadaly na zem jako beranidlo, ničily vše, co člověk považoval za dílo svého rozumu, a tvořily vše, co jen mohlo slunce stvořit.

Mlčenlivý, do sebe zahleděný úředník luštil slovo za slovem šifrovaný dopis a převáděl ho do úsečné, suché německé prózy. Vyslanec si ho přečetl, ušklíbl se a schválil ho, protože v dopise zase chválili jeho.

Myslel si, že ví všechno, co vědí nejvyšší kruhy v Berlíně, ale věděl toho jen větší část. Nejvyšší berlínské kruhy věděly všechno kromě toho, co věděl malý srbský gymnazista. Ten toho věděl jen málo, skoro nic. Byl otrávený kapkou nacionálního jedu, byl čestný, vznětlivý, upřímný a hysterický. Učil se střílet na terč namalovaný zezadu na kurníku. To se mohlo ošklivě vymstít pestrým slepicím a jejich ukřižčenému pašovi, ale šťastnou náhodou je kulka ani jednou nezasáhla.

Když se malý Srb naučil dobře střílet, rozhodl se, že se stane národním hrdinou. Proto musel zabít nepřítel národa. Jiný způsob, jak se stát hrdinou, ještě nikdo nevymyslel. A jelikož do terče namalovaného zezadu na kurníku se učila střílet spousta malých Srbů, musel osud nevyhnutelně jednomu z nich nastrčit do rány nový cíl – hrud rakouského arcivévody.

Nemuselo se to stát. Místo toho by se ale stalo něco jiného. Ať už by to bylo cokoli, v archivech za špinavými okny byla připravená odpověď na všechno. Slunce tvořilo dějiny, člověk k nim jen psal komentář, ale sám se považoval za jejich tvůrce. Proto se uzavřel mezi čtyři stěny a ani na jaře neotvíral okna. Hřbitov papírů a tajných plánů, získaných

přátelstvím a špionáží, považoval za světovou signální stanicí a tep země.

Takových hřbitovů, velkých i malých, bylo mnoho a pyšnily se jimi země, jejich vládci i národy.

A třebaže v běhu staletí a v kroužení mlhovin neměly všechny tyto hřbitovy papíru dohromady větší cenu než to, jestli přijde Lenka večer na Sivcev Vražok poslouchat hudbu, přesto hrály ohromnou, rozhodující roli v životě všech, kdo orají, píšou, sejí a milují, kdo žili včera a budou žít zítra.

Ve chvíli, kdy šestnáctiletá dívka otevřela okno a uviděla první vlaštovku, sršela vzduchem jiskra radiostanice, diplomatovi vrtal v mozku červík lstivé myšlenky, slepice na hřadu náhodou sklonila hlavu a vyhnula se kulce, kterou vypálil gymnazista, a žurnalistovo pero rozdmýchávalo vlnu národní hrdosti.

Po vlhké, žírné zemi táhl kůň pluh a vázla mu v ní kopyta.

Lehkým pohybem páky vytil dělník do formy pánev roztaveného kovu.

Na mladé břízce se nalily pupeny. Zelenala se tráva.

Ale muž, který šel za pluhem, ještě netušil, že na zelené louce, kousek od břízky vyvrácené granátem, padne, roztrhaný a ohlušený zchlazeným a znovu rozpaleným kovem. Nikdo to nevěděl. Nebylo to důležité. Nikdo si toho nevšiml.

Na hřbitovech papíru jsou kříže nahrazeny čísly. V zaokrouhlených číslech mizí zbytečné jednotky. Muž, který šel za pluhem, nikdy nebyl a nebude. Nebyl a nebude ani dělník, ani bříza, ani granát, který ji vyvrátil.

Vše živé zmizelo v zaokrouhlených číslech.

Vesmír

Večer byla okna domku v ulici Sivcev Vražok přívětivě osvětlena.

Když se Eduard Lvovič blížil ke vstupním dveřím, zvedl hlavu a uviděl rudé závěsy v salonu, hned mu bylo tepleji a příjemněji. Do muzikálních prstů, prokřehlých v kapsách lehkého kabátu, se mu vrátila krev a ohebnost. Dnes se opozdil a všechny už zastihl pohromadě v jídelně při čaji.

U samovaru seděla Aglaja Dmitrijevna v brýlích a s velkou starožitnou broží. Starý profesor se přel s mladým kolegou, profesorem fyziky Poplavským. Táňa a Lenka naslouchaly.

Lenka má velké oči a růžovou kulatou tvář. Když naslouchá, vypadá udiveně. Když se diví, povytahuje obočí a rozvírá drobné rtíky. Táňa dokáže poslouchat a zároveň pozorovat řečníka, přemýšlet o něm, o jeho posluchačích, sama o sobě, o Lenčině legračně udiveném výrazu i o tom, kolik se toho ještě potřebuje a chce dozvědět.

Byli tam i další hosté. Uctivý a vypočítavý student Erberg a strýček Borja, nejstarší ornitologův syn, s manželkou, nenápadní a všední lidé.

Eduard Lvovič vešel a promnul si ruce. Jeho obvyklé místo po levici Aglaji Dmitrijevny už na něj čekalo. I všechno ostatní bylo na svém místě, přesně tak, jak se to za ty dva tři roky vzájemného přátelství vžilo.

Pili čaj. Fyzik Poplavskij hovořil s profesorem o Michelsonově-Morleyho experimentu a lomu světelných vln. Ornitolog vyjádřil obavu, zda se fyzika neocitla v koncích.

„Ten váš světlonosný éter je mi nějak podezřelý. Příliš mnoho se v té teorii musí urovnávat a přizpůsobovat. Vy a ta vaše fyzika jste ve slepé uličce.“

Poplavskij nepopíral, že jde o slepou uličku, ale co-pak to může zpochybnit celou vědeckou disciplínu? Ještě není všem dnům konec!

Po čaji se všichni přemístili do salonu. Profesor, strýček Borja a Táňa se uvelebili na široké pohovce. Aglaja Dmitrijevna se usadila do svého křesla pod lampou a chopila se pletení. Lenka seděla na židli a tvářila se udiveně. Poplavskij se uchýlil do nejtmašího kouta a manželka strýčka Borji si našla nějaké nenápadné místo.

Eduard Lvovič hrával denně, ale ze všeho nejraději měl právě nedělní večery v rodině starého ornitologa. Pokaždé měl trochu trému. Eduard Lvovič nebyl starý, ale působil tak. Měl lysou hlavou a dlouhé neupravené prameny vlasů na temeni a na spáncích. Na jedno oko špatně viděl. Hrbil se, byl ze své nevzhlednosti rozpačitý a často si mnul ruce.

Usedl ke klavíru, ale hned zase vyskočil a dlouho otáčel židličkou, aby ji dostal do potřebné výšky. Zahrál první akord, rozběhl se prsty po klávesách, ale znovu ho něco znepokojilo, prohlédl víko klavíru, nahlédl pod ně. Táňa také zneklidněla a přispěchala mu na pomoc. Ukázalo se, že pod nožkou klavíru se shrnul lem koberce. S pomocí strýčka Borji ho urovnali. Znovu zahrál první akord, a tentokrát je všechno v pořádku.

Eduard Lvovič měl vadu řeči, místo „r“ a „ř“ vyslovoval „v“. Řekl:

„Chtěl bych zkusit zahvát... Ale jen jestli budete chtít... Mohu ale klidně zahvát i něco jiného...“

Táňa pochopila:

„Eduarde Lvoviči, zahrajte, prosím, tu svou skladbu, o které jste se posledně zmínil. Už je hotová?“

„Hotová? Jak bych to vekl... Už vím, jak to má být. Ale je to vlastně jen taková impvizace. Pojmenoval jsem to... Může se to jmenovat ‚Vesmír‘.“

Fyzik prohodil:

„Vesmír, to je... zajímavé. Snad jen hudba by mohla plně...“

Lenka se tvářila udiveně. Eduard Lvovič rozpačitě požádal:

„Popvosil bych o tvochu méně světla...“

Táňa pozhasínala. Ponechala jen lampu, která svítila stařence na pletení.

A Eduard Lvovič začal hrát.

Lenka udiveně hledí na jeho prsty kmitající v pološeru po klávesách, na jeho hlavu, hned zakloněnou, hned zase hluboko skloněnou. Naslouchá jednotlivým tónům i jejich souzvukům a zdá se jí, že se to nepodobá ani melodii, ani tanci, ani ouvertuře opery. Myslí na to, že Eduarda Lvoviče všichni pokládají za génia, že mu trochu šilhá levé oko a že ona právě teď naslouchá hře génia. Soustředit své myšlenky do jednoho celku je ale nad její síly a obočí se jí zvedá údivem.

Strýček Borja se mračí. Je to inženýr, ale smolař. Má nehezkou, zestárlou manželku. V mnohém se nevyzná, například v hudbě. Beethoven, Grieg, všechna ta jména už někdy slyšel, ale jaký je mezi nimi rozdíl? Skrjabin, to je samá disonance. Proč se ta věc, co hraje Eduard Lvovič, vůbec jmenuje Vesmír? Vesmír, to je něco z astronomie... Potěšilo by ho, kdyby se ukázalo, že všechno, co převyšuje úroveň jeho myšlení,